

Eski Anadolu Türkçesinde *Düş-* Fiilinin Çok Anlamlılığı

The Polysemy of the Verb *Düş-* in Old Anatolian Turkish

Öz

Türkçede fiiller, temel anlamlarının dışında yeni bir kelimeyle bir araya gelerek anlam genişlemelerine uğramaktadır. Bağlama veya kullandıkları unsurlara göre çeşitli anlamlar kazanan fiiller bu durumda çok anlamlılık olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Çalışmaya konu olan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden Behçetü'l Hadayık, Kısası-i Yusuf, Kur'an Tercümesi, Marzubân-name ve Süheyl ü Nevbahâr'da ele alınan ve söz konusu dönemde sıkça kullanılan *düş-* fiilinin metinler içerisinde kazandığı yeni anlamlar incelenmiştir. Fiilin dönem içinde zengin bir kullanıma sahip olduğu örnekler üzerinden tespit edilmiştir. Çalışma üç ana başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta "*düş-* fiilinin çeşitli kullanımları" incelenmiştir. Bu başlık içerisinde fiilin toplam 45 tane çeşitli anlamı tespit edilmiştir. Bu da *düş-* fiilinin metindeki bağlama göre birçok anlam kazandığını ve dönem dilinde de çok yönlü şekilde yer aldığını göstermektedir. İkinci başlık, "*düş-* fiilinden türeyen isim görevindeki sıfat-fiiller" üzerinedir. Bu başlıkta fiilden türeyen isimlerin hem gerçek hem de mecazi kullanım alanları ele alınmıştır. Mecazi kullanımlarda yoksul insanları niteleyen ve soyut bir kullanım olan "*düşmüşler*", gerçek anlamda insanları niteleyen kullanımlarda ise "*tagdan düşenler*" şeklindeki örnekler rastlanmıştır. Üçüncü başlıkta ise "*düş-* fiilinden türeyen ismi niteleyen sıfat-fiiller" yer almaktadır. Bu başlık da "*varoluşsal veya başlangıç anlamında düş-*" ve "*olumsuz bir durumun isabet etmesi anlamında düş-*" şeklinde iki alt kategoriye ayrılmıştır. Elde edilen bulgular Eski Anadolu Türkçesinde *düş-* fiilinin çeşitli anlam genişlemelerine uğrayarak çok anlamlılık olgusunun söz varlığına yansımaları net bir şekilde göstermekte ve fiillerle ilgili yapılacak olan yeni çalışmalara da katkı sağlayacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Çok Anlamlılık, Mecaz, *Düş-* fiili.

Abstract

In Turkish, verbs acquire new meanings when combined with other words. Depending on the context or the elements they are used with, verbs can acquire various meanings, resulting in polysemy. The study focuses on the Old Anatolian Turkish texts Behçetü'l-Hadayık, Kısası-i Yusuf, Kur'an Tercümesi, Marzuban-name and Süheyl u Nevbahar, examining the new meanings that the verb '*düş-*' acquired during this period. It is evident that the verb had a rich usage during this period. The study consists of three main sections. The first section examines the various uses of the verb '*düş-*'. Within this section, the total number of different meanings of the verb was found to be 45. This demonstrates that the '*düş-*' verb can take on many different meanings depending on the context, and that it played a multifaceted role in the period's language. The second section is about "*düş-* fiilinden türeyen isim görevinde ki sıfat-fiiller". This section covers the literal and figurative uses of nouns derived from the verb. Examples of the figurative use of '*düşenler*' to describe poor people and the literal use of '*tagdan düşenler*' to describe people falling from a ladder have been found. The third heading covers "verbs derived from the verb '*düş-*' that qualify nouns". This section is divided into two subcategories: 'existential or initial meaning of drop' and 'negative situation meaning of drop'. The findings obtained clearly demonstrate the various semantic expansions of the '*düş-*' verb in Old Anatolian Turkish, and will contribute to future studies on verbs.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Polysemy, Metaphor, the verb '*düş-*'.

Ravza Kaygusuz*^{ID}

Sorumlu Yazar Corresponding Author

*Dr.

Bağımsız Araştırmacı

© 2026. Kaygusuz, R.

✉ ravzakaygusuz06@icloud.com

Makale Geçmişi Article History

Başvuru | Submitted 22.03.2026

Revizyon Talebi | Revision Requested 24.03.2026

Son Revizyon | Last Revision Received 24.04.2026

Kabul | Accepted 29.04.2026

Yayın | Published 30.04.2026

Lisans Licence

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Atf Citation:

Kaygusuz, R. (2026). Eski Anadolu Türkçesinde *düş-* fiilinin çok anlamlılığı. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (39), 33-63. <http://doi.org/10.25068/dedekorkut.482>

Giriş

1. Çok Anlamlılık

Literatürde çok anlamlılık farklı açılardan tanımlanmıştır. Bu tanımlar genellikle temel anlam + yan anlam ilişkisi, bağlam temelli kullanım ve dilin yapısal çeşitliliği etrafında şekillenmektedir. Çalışmada ele alınan çok anlamlılığın tanımları, inceleme bölümünde kullanılacak ölçütlerin belirlemede temel alınmıştır. Bu doğrultuda, sözcüklerin metin içindeki temel anlamları ve bağlam içinde kazandıkları yan anlamlar arasındaki ilişki incelenecek; anlamlar arasındaki bağlantı, literatürde belirtilen yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilecektir.

Sözlüksel anlama dayanan yaklaşımlar:

Çok anlamlılık, sözlüklerde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü "bir kelimenin birçok anlam bildirme niteliği" şeklinde açıklarken; Kubbealtı Lügati ise "Bir kelimenin esas anlamını kaybetmeden bu anlamla ilgili yeni kavramlar anlatır hâle gelmesi durumu" şeklinde tanımlamaktadır.

Temel anlam + yan anlam ilişkisine dayanan yaklaşımlar:

Zeynep Korkmaz (1992, s. 38), "Bir kelimedede temel anlamla bağlantılı birden çok anlamın bulunması; bir kelimenin, anlam gelişmesi yoluyla, asıl anlamı ile olan ilişkisini kaybetmeden yeni anlamlar kazanması" olarak tanımlamıştır.

Mehmet Aydın, (2014, s. 105-106), bir sözcüğün sözlüklerde bulunan farklı anlamlarının çok anlamlılık içerisinde değerlendirilebileceğini ve yan anlamın da çok anlamlılığı bir görünümü olduğunu açıklamıştır. Aydın da "baş" kelimesinin "ser" ve "kafa" gibi temel anlamlara sahip olduğunu söylemiş; bunun yanı sıra bu organın bir topluluk veya ekibin liderini ifade etmek için "baş" şeklinde kullanılmasını da yan anlam ve aynı zamanda çok anlamlı bir kullanım olarak değerlendirmektedir.

Bağlam ve kullanım temelli yaklaşımlar:

Doğan Aksan (2006, s. 124), çok anlamlılığı dil içerisinde sözcüklerin zamanla farklı anlamlara girmesi şeklinde niteler. Türkçede çok anlamlılık olayının geçmişten beri görüldüğü, *Köktürk Yazıtları*'ndaki bazı kelimelerin farklı anlamlarla da kullanıldığını ifade etmekle bu durum desteklenir. Dil gelişir ve kelimeler çoğalır. Bu da doğal dil olayı olan çok anlamlılığı ortaya çıkarır.

Mehmet Hengirmen, (2009, s. 106-107), çok anlamlılık için "birden çok anlamlı olma durumu" şeklinde tanımlama yapmıştır. Dilde yer alan sözcükler kullanım sıklıklarına ve bağlama bağlı yeni anlamlar kazanabilmektedir. Özellikle organ adları ve insanın yakın çevresindeki varlıkları karşılayan sözcükler, çok anlamlı sözcüklerdir. Bu tür sözcüklerde hangi anlam kastedildiği içinde yer aldığı bağlamdan anlaşılmaktadır. Örneğin "Bu çalışmada nasıl bir yol izlediniz?" cümlesinde bulunan "yol" sözcüğü, gerçek anlamıyla değil, "yöntem" ve "teknik" anlamlarında kullanılmıştır.

Eş zamanlı bağlam:

Bir sözcüğün anlamı, yalnızca sözdizimsel doğruluğuna değil, içinde bulunduğu bağlamla da ilgilidir. Bu nedenle çok anlamlılık bağlamdan ayrı düşünülemez. Örneğin "Beykoz buradan geçiyor mu?" cümlesinde yer alan "Beykoz" yer adı olmaktan çıkarak o yere giden otobüsü niteler (Nunberg, akt: Boz & Türkoluk, 2022, s. 133).

Art zamanlı bağlam:

Bir sözlük biriminin çok anlamlı hâle gelmesi yalnızca eş zamanlı olmayıp art zamanlı da olabilmektedir. Erdoğan Boz'un (2012, s. 555-561) "çay" sözcüğü üzerine yaptığı incelemesi bir sözcüğün tarihsel süreç içinde anlam genişlemesi dışında farklı anlamsal yollarla da yeni anlamlar kazanabildiğini göstermektedir. Başlangıçta çay kelimesi Çin kökenli bir bitki ve onun yaprağını ifade ederken zamanla kurutulmuş yaprak, ardından bu yapraktan elde edilen içecek anlamı kazanmış; sonraki dönemlerde de "çay daveti", "çay partileri" gibi sosyal etkinliklere de hitap eden çok anlamlı bir kelime hâline gelmiştir.

Dil zenginliği vurgusu yaklaşımları:

Kaken Ahanov (2021, s. 95), bir sözcüğün temel anlamı dışında yan anlamlarının olması, o sözcükte farklı anlamlar ortaya çıkmasını sağlar ve bu sözcükler de "polysemous" (çok anlamlı) şeklinde adlandırılır. Bir sözcüğün çok anlamlı oluşu o dilin sözcüklerinin hem anlamsal hem de bağlamsal olarak çeşitliliğini göstermektedir.

Kahraman, (2015, s. 2) çok anlamlılığın dilde zenginliğine dikkat çekmiş aynı zamanda yanlış anlaşılmalara ve bunun da iletişimde aksaklığa neden olduğunu ifade etmiştir.

Yapısal ve göstergebilimsel yaklaşımları:

Berke Vardar, (2002, s. 62), çok anlamlılık için "bir gösterenin birçok gösterilen belirtme özelliği; bir birimin birçok anlam içermesi durumu" tanımını yapmıştır. Bu, özellikle "baş" gibi bazı anlam birimlerinde daha belirgin şekilde gerçekleşir. Sözcüğün kullanıldığı anlam ise çoğu zaman bağlam ve kullanım koşullarına göre belirlenmekte ve anlam belirsizlikleri de bu sayede giderilmektedir.

John Lyons, (1977, s. 550), "birden fazla birbiriyle bağlantılı anlama sahip olan sözlük birimleri" şeklinde tanımlamıştır.

Bu tanımlar çerçevesinde bir sözcüğün çok anlamlı olarak değerlendirilmesinde temel anlam ve yan anlam arasındaki ilişki ve bağlamın belirleyici rolü temel ölçütler olarak alınacaktır.

Çok anlam ifade eden unsurlar genel olarak fiiller üzerinden kendini göstermektedir. Fiiller hareket, oluş ve durum bildirdiği için özne ve nesne gibi unsurlarla bir araya gelerek bağlamdan hareketle yeni anlamlar kazanabilmektedir. Örneğin, "tut-" fiilinin "kitabı tut-", "takım tut-" örneklerinde farklı isimlerin fiilin anlamını değiştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla fiiller, söz dizimsel ilişkiler sayesinde anlam genişlemesine uğrayarak çok anlamlı bir yapı göstermektedir.

Günay Karaağaç'ın (2013, s. 280), "Sözlüklerdeki sayıları, varlık adlarına göre çok daha az olan eylem adlarının anlamları, varlık adlarından çok daha zengindir; çünkü oldukça değişik varlıkların aynı eylemi yapıyor olmaları, eylemleri sayıca sınırlı kılarken, onların anlam yapılarını renklendirmiş ve dolayısıyla, sözlüklerdeki anlamlarının artmasına yol açmıştır" şeklindeki açıklaması da bu görüşü desteklemektedir.

2. Düş- Fiili Üzerine

Bir toplumun ihtiyacı, beslendiği araçlar ve yaşam şekli, o toplumun kullandığı fiilleri anlamsal açıdan etkileyen temel unsurlardır. Toplumsal ilişkilerdeki ihtiyaçlar, kullanılan fiillerin farklı mecaz anlamlarını da beraberinde getirmektedir. Birey kendisini ifade edebilmek yahut bir durumu anlatabilmek için çeşitli kullanımlara

başvurur. Bunlardan birisi de somut olan bir durumu soyutlamaya gitmektir. Bu sayede fiilin de birden fazla anlamı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi de *düş-* fiilidir.

Düş- fiili “bir durumun başka bir duruma geçme hâli” olarak bilinmektedir ve yalnızca bir durumun olumsuz şekle bürünmesi olmayıp olumluya dönüşme sürecini de yansıtır. Örneğin, “bir eşyanın yukarıdan aşağıya düşmesi” yahut “bir hastanın ateşinin düşmesi” gibi. Dolayısıyla sabit olmayan her şeyin gerçek ya da mecazi anlamda hâl ve yer değiştirmesi şeklinde de tanımlanabilir. Bu durumda fiil, somuttan soyuta da yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine müsait bir yapıdadır. Bu durumun etkili olması kültürel ve toplumsal bağlamda *düş-* fiilinin kullanım amacıyla da doğrudan alakalıdır.

Düş- fiili tek bir anlamla sabit olmayan birden fazla anlamı olan bir fiildir. Türkçe Sözlük’te bu fiilin 32 tane anlamı mevcuttur. Bunlar:

- 1) Yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek.
- 2) Durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek.
- 3) Yere devrilmek, yere serilmek.
- 4) Hava taşıtları kaza sonucu hızla yere inerek çarpmak.
- 5) Vücuda bol gelen giysi aşağı kaymak.
- 6) Kar, yağmur vb. yağmak.
- 7) Vurmak, değmek, rastlamak.
- 8) Vakti gelmeden ölü doğmak.
- 9) Atlanmak, aradan çıkmak, eksik kalmak.
- 10) Eksilmek.
- 11) Aşırı ilgi veya sevgi göstermek.
- 12) Uğramak, kapılmak.
- 13) Yakışmak, uygun gelmek.
- 14) Yakışık almak.
- 15) Ödevi veya yetkisi içinde bulunmak.
- 16) Bir yerde bulunmak.
- 17) Biriyle yaşama, çalışma, birlikte olma durumunda kalmak.
- 18) Bir bölüşme sonunda payına ayrılmak.
- 19) Kötü bir sebeple istenmeden bir yerde bulunmak.
- 20) İşbaşından uzaklaşmak.
- 21) Hızı, gücü, değeri azalmak.
- 22) Isı, basınç, ateş vb. eksilmek, azalmak.
- 23) Düşkün, fakir vb. duruma gelmek.
- 24) Bir yere ansızın gelmek, damlamak, tesadüfen gelmek.
- 25) Belirli zamana rastlamak.
- 26) Fırsat çıkmak.
- 27) Olmak, olumsuz bir duruma girmek.
- 28) Savaşta savunulmaz duruma gelerek teslim olmak.
- 29) Bazı deyimlerde "yürüme, birlikte gelmek" anlamlarında kullanılan bir fiil.
- 30) Kötü yola girmek.
- 31) Alışmak, müptela olmak.
- 32) Telefon, sanal ağ vb. alanlarda bağlantı kurmak.

Düş- fiilinin anlamsal çeşitliliği tarihî ve çağdaş kullanım ile lehçeler arası kullanımını ortaya koymak amacıyla sınırlı sayıda kaynak üzerinden

örneklendirilmiştir. Bu bakımdan *Dîvânu Lüğâti't-Türk* tarihî Türkçe verilerini yansıttığı için, *Altayca-Türkçe Sözlük*, lehçeler arası anlamsal paralellikleri gösterdiği için, *Türkçe Sözlük* ise çağdaş Türkiye Türkçesindeki kullanımları temsil ettiği için tercih edilmiştir.

Türkçe Sözlük'te *düş-* fiili gerçek anlamda kullanıldığı gibi genel olarak mecazi anlamlarda yer almaktadır. Hem olumlu hem olumsuz anlamlarda kullanılan fiil, 13. anlamda "Bu fotoğraf masaya güzel düştü." yani yakıştı şeklinde olumlu anlamlarda kullanılırken, 30. anlamda "kötü yola düşmek" yani kötü yola girmek şeklinde olumsuz olarak kullanılmaktadır.

Altayca-Türkçe Sözlük'te *tüş-* fiili, 1) *inmek, düşmek, geçmek: attan түş- "attan inmek", түбүккө түş- "belaya düşer olmak", кыш түшти "kış geldi", 2) hareketin aniden yapıldığını gösteren yardımcı fiil: tura түş- "olmak, bulunmak, düşey durumda bulunmak" (Naskali Gürsoy ve Duranlı, 2019, s. 222).*

Dîvânu Lüğâti't-Türk'te de *tüş-* fiilinin birden fazla anlamı yer almaktadır. Bu anlamlar, *inmek, düşmek, konaklamak* [düşmek, inmek] *er attın түшти* (3251) "Adam attan indi", *er tamdın түшти* (3251) "Adam duvardan düştü", *arslanlayu күкrelim, күчи анун kewilsün* (3251) "Arslan gibi күkreyelim ki düşman zayıf düşsün" (DLT: s. 235) şeklindedir.

Gerard Clauson *tüş-* fiilinin hareket anlamında kullanıldığını belirtmiş, "yerleşmek", (bir yere) "inmek", "emekli olmak", "çekilmek" (bir yere) "düşmek"; örnek olarak ise "*ol at anta түш[di]*" (o at oraya düştü), "*өгүзкө түшди*" (nehre düştü) (1972, s. 560) şeklinde açıklamıştır. Clauson'un verdiği anlamlar içerisinde "to retire" yani emekli olmak anlamı başlangıçta *düş-* fiiliyle ilgisizmiş gibi görünse de aslında burada bir görevden inmek, ayrılmak, çekilmek anlamlarında mecazi bir kullanımı ifade etmektedir.

Yeni Tarama Sözlüğü'nde *düş-* fiili 12 farklı anlamıyla tespit edilmiştir. 1) "Vaki olmak, olabilmek", 2) "Mağlup olmak", 3) "Müstevli olmak", 4) "Üzerine yürümek, hücum etmek", 5) "Yakışmak, ait olmak", 6) "Konmak, inmek, nüzul etmek", 7) "Şehit olmak, savaşta ölmek", 8) "Başvurmak, intisap etmek", 9) "Girmek, kapanmak, sığınmak", 10) "Atlamak, girmek", 11) "Yıklamak", 12) "Âciz, çaresiz kalmak, sefil olmak" anlamlarındadır. Bu farklı anlamlar bir fiilin birden fazla anlamını gösterirken fiilin anlam kayması ve anlam genişlemesi gibi birtakım şekillere girdiğini de göstermektedir.

3. Yöntem

3.1. Veri Seti/İnceleme Metinleri

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesi Dönemi metinlerine ait seçilmiş beş eserden *Behçetü'l Hadayık*, *Marzubân-name*, *Kur'an Tercümesi*, *Kıssa-i Yusuf* ve *Süheyl ü Nevbahâr*'da yer alan *düş-* fiilinin kullanımları taranarak birden fazla anlamları tespit edilmiş ve açıklanmıştır. Eserler dönemin dil özelliklerini yansıtan ve fiilin çeşitli kullanımlarını içeren metinler arasından seçilmiştir. Söz konusu eserler, dönemin farklı anlatı türlerini (dinî, didaktik, mensur, manzum) temsil etmesi nedeniyle taranmıştır. Eserler, fiilin tek bir metin türüyle sınırlı olmayıp farklı metin türlerindeki anlamsal çeşitliliğini göstermek amacıyla incelenmiştir. Fiilin kullanım sıklığından ziyade anlam türleri esas alınmıştır. Aynı anlamı tekrar eden kullanımlar tek bir anlam örneği şeklinde değerlendirilmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarda bazı fiillerin çok anlamlılığı ile ilgili araştırmalar mevcuttur. Ancak dönem metinlerinde *düş-* fiilinin anlam çokluğunu, belirli eserler üzerinden ayrıntılı şekilde ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, söz konusu fiilin dönem içindeki kullanımının incelenmesini gerekli kıldığı için alandaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Behçetü'l Hadayık, müellifi kesin olarak bilinmemekle birlikte dinî ve ahlaki öğütleri bir araya getiren didaktik bir eserdir. 41 meclise ayrılan eserin başlıkları Arapçadır. Meclislerin içerisinde Yusuf kıssası, İslam dininin affedici olması, Receb, Ramazan ve Şaban ayları, bayram ve aşuranın faziletleri, ilmin değeri, gerçek âlim ve sahte âlimleri birbirinden ayırmak gerektiği gibi çeşitli konulara yer veren bir eserdir (Canpolat, 2018, s. 9).

Kıssa-i Yusuf, Ali Cin tarafından çalışılan eserdir. Türklük dünyasında en çok eser yazılan konular arasında Yusuf ve Züleyhâ hikâyesi yer almaktadır. Yusuf ve Züleyhâ hikâyesi kutsal kitaplarda da mevcuttur ve bu da tüm dünya milletlerinin bu konuya karşı ilgisini arttırmıştır. Türk edebiyatı içerisinde ilk kez dörtlüklerle kaleme alınan Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesi de Ali'ye aittir (Cin, 2011, s. 9).

Kur'an Tercümesi, Türkiye Türkçesinin tarihî dönemlerinden birini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınan H.804/M.1401 tarihli bilinen bu ilk satır arası Kur'an tercümesi, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde kayıtlıdır. 652 varak olan eser, tam bir Kur'an tercümesidir. Hazırlanan bu eserde Türkçe söz varlığının oranı, Eski Anadolu Türkçesi sahasından kaleme alınan diğer tercümelerdeki Türkçe söz varlığına oranla daha fazladır (Küçük, 2022, s. 14-15).

Marzubân-name, kıssadan hisse özelliği taşıyan mensur hikâye ve masallara dayanmaktadır. Eser, Kelile ve Dimne gibi hayvan hikâyelerinden bahsetmektedir. İran'ın kuzey bölgesinde Mâzenderân bölgesinde hüküm süren eski Bâvend sülalesi hükümdarlarından biri olan Marzubân b. Rüstem'e aittir (Korkmaz, 2017, s. 37).

Süheyl ü Nev-bahâr, 14. yüzyılda Hoca Mesûd ve yeğeni İzzeddin Ahmed tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilen ve Türk edebiyatında yazılmış beşerî aşk konulu ilk mesnevi olmasından dolayı önemli bir yere sahiptir (Ciğa, 2013, s. 2).

3.2. Semantik Çözümleme Yöntemi

Bu çalışmada yer alan veriler, nitel araştırma kapsamında semantik çözümleme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İnceleme sürecinde *düş-* fiilinin seçilen eserlerdeki tüm kullanımları tespit edilmiştir. *Düş-* fiiliyle kullanılan cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarımları metinlere sadık kalınarak tarafımızca yapılmıştır. Aynı zamanda çalışmada taranan eserlerin dizin bölümlerinde yer alan *düş-* fiilinin genellikle iki, üç ya da daha fazla anlamının verildiği görülmüştür. Ancak metin içerisindeki bağlam incelemesi sonucunda fiilin yalnızca dizindeki anlamlarıyla sınırlı olmadığı, bağlama göre birden fazla farklı anlamlar kazanabildiği kanısına varılmış ve sözlük anlamlarının dışında kazandıkları yan anlamlarla birlikte değerlendirilmiştir. Bu durum *düş-* fiilinin anlam iyileşmesi veya anlam kötüleşmesi gibi mecazî genişlemelere girdiğini göstermiştir. Metinlerde yer alan *düş-* fiilinin farklı anlamlarını yansıtan kullanımlar belirlenmiş ve bu ifadeler ortaya çıkan anlama göre başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar:

Düş- Fiilinin Çeşitli Kullanımları:

- 1) Düşmek
- 2) Sıkıntılı hâle girmek
- 3) Tuzağa yakalanmak
- 4) Güç ve otoritenin intikal etmesi
- 5) Can vermek, şehit olmak
- 6) Seçenek arasında kalmak
- 7) Kötülüğe uğramak
- 8) Günah işlemek
- 9) Korku gelmesi
- 10) Tanrı tarafından cezanın gelmesi
- 11) Kur'a çıkması
- 12) Nimete ulaşmak
- 13) Boyun eğmek, Buyruğuna girmek
- 14) Varmak, Ulaşmak, Gelmek
- 15) Yönelmek
- 16) Düşünmeye başlamak, Kapılmak
- 17) Peşine düşmek
- 18) Akla gelmek, Hatırlamak
- 19) Yığılmak ve bayılmak
- 20) Etkisi azalmak
- 21) Barış gelmesi
- 22) Yüz sürmek
- 23) Etkisi altına girmek
- 24) Uğramak, Rastlamak
- 25) Diz çökmek, Eğilmek
- 26) Uygun olmak, Yakışmak
- 27) Erişmek, Ulaşmak
- 28) Esiri olmak, Kapılmak
- 29) Sevince kapılmak
- 30) Manevi yüceliğin yerleşmesi
- 31) Bedende hâl belirmesi
- 32) Gürültü çıkması
- 33) Kıtlık gelmesi
- 34) Kötü sözün hedefe yönelmesi
- 35) Sorumluluk almama
- 36) Bir aşamaya ulaşmak
- 37) Haber gelmesi, Duyulması
- 38) Uzlaşma olması
- 39) Hata yapma sonucunda maruz kalmak
- 40) Secde etmek
- 41) Manevi yönelme ve saygı
- 42) İtibardan mahrum kalmak
- 43) Uyku hâline geçmek
- 44) Şüphelenmek
- 45) Vaki olmak, Gerçekleşmek

***Düş-* Fiilinden Türeyen İsim Görevindeki Sıfat-Fiiller**

- 1) Mecazi anlamlı kullanımlar
- 2) Gerçek anlamlı kullanımlar

***Düş-* Fiilinden Türeyen İsmi Niteleyen Sıfat-Fiiller**

- 1) Varoluşsal, Başlangıç
- 2) Olumsuz bir durumun isabet etmesi

Yapılan bu sınıflandırma Eski Anadolu Türkçesinin dört önemli eserinde *düş-* fiilinin yalnızca aşağı yönlü bir hareketi değil aynı zamanda çok yönlü ve işlevsel bir durumunu da göstermektedir. Bu durum fiilin somuttan soyuta doğru anlam genişlemesi yaşadığını, mecaz ve deyimleşme yoluyla yeni anlam katmanlarına büründüğünü ortaya koymaktadır.

***Düş-* Fiilinin Çeşitli Kullanımları**

1. *Düş-*: (Temel anlam)

Kelimelerin ilk ortaya çıktıkları anda karşılaşması kastedilen anlam o sözcüklerin gerçek ya da temel anlamı sayılmaktadır. Gerçek anlam genel olarak sözlük anlam şeklinde bilirse de sözlüğe bakıldığında kelimenin karşısında yer alan anlamlardan ilk başta yer alan gerçek anlam kabul edilebilir (Demirci, 2014, s. 198).

Düş- fiilinin en temel kullanımı “fiziksel bir nesne ya da canlının yukarıdan aşağıya doğru yer değiştirmesi şeklindedir. Taranan eserlerde “Kuyuya düş,” “üstüne düş-” ve “suya düş-” gibi örneklerde, fiilin temel anlamı korunarak herhangi bir soyutlamaya gidilmemiştir. İncelenen dört eserde de fiilin bu gerçek anlamlı kullanımı mevcuttur.

Behçetü'l Hadayık'ta yer alan “kuyuya düşmek” ifadesi Yusuf'un kuyuya düşme hikâyesine bir telmihtir. Metinde Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması anlatılmaktadır. Bu açıdan *düş-* fiili, fiziksel aşağı yönlü hareketi bildiren gerçek anlamıyla kullanılmıştır. *Kur'an Tercümesi*'nde yer alan “dağların üstüne düşmesi” ise ilahi tehdit anlamında olan ve gerçek anlamda kullanılan *düş-* fiilini nitelemektedir. Beyitte “Hani bir zamanlar biz o dağı gölgelik gibi tepelerine çekmiştik de üzerlerine düşüyor zannettikleri bir sırada demiştik ki; “Size verdiğimiz kitabı kuvvetle tutun ve içindekini hatırlınızdan çıkarmayın, umulur ki korunursunuz” şeklinde Araf suresi 171. ayetine gönderme yapmaktadır (Yazır, 2016). *Marzubân-name* ve *Kıssa-i Yusuf*'ta verilen “balık suya düştü” örnekleri ise gerçek balığın fiziki anlamda suya düşme olayı anlatılmıştır. *Süheyl ü Nev-bahâr*'da ise kişinin bayılarak yere düşmesi anlatılmıştır.

“*Düş-*”:

Yâ Ya'kûb, sen Yûsuf'un armağın, açmağın kaygurursan. Sulu kuyuya düşesin bilseñ ne kıladun? (BH: 70b/10).

“Ey Yakup, sen Yusuf'u düşünmekten yoruluyor, acıkıyor ve kaygılanıyorsan, sulu bir kuyuya düşeceğini bilseydin ne yapardın?”

Balık vedâ' kıluban suva düşdi, Yûsuf kirü melik tapa kelür emdi (KY/D23v/14).

“Balık vedalaşarak suya düştü, Yusuf geri hükümdara doğru gelir şimdi.”

Ol tağı anlar üstine düşecekdiir alıruz size verdüğümüz kitabı cidd ü cehdile dağı zıkr eylenüz anuñ içinde olanı (KT: 177a/3).

“O dağ üzerlerine düşecektir, size verdiğimiz kitabı ciddi ve gayretle alınız ve onun içinde olanı zikrediniz.”

Va’llâhi balık girü suya düşdi, balıkçıl mahrûm kaldı (MB: 30b/14).

“Vallahi balık geri suya düştü ve balıkçıl (kuş) da mahrum kaldı.”

Gidüp uşşı âh itdi düşdi yire, kimesneye yol yoğ kim anda gire (SN: 52/519).

“Akı başından gitti ve yere düştü; kimse yolu bilmez ki oraya girsin.”

2. Sıkıntılı hâle girmek:

Kişinin, sıkıntılı ve zor hâlleri anlatılırken dilde birtakım mecazlı ifadeler kullanılmaktadır. Bunlardan biri de eserlerde tespit edilen “mihnete düşmek” deyimidir. Arapça *mĥn* kökünden gelen *miĥna(t)*, “zorluk, zahmet, sınav” sözcüğünden alınmıştır. Nişanyan Sözlük’te Arapça *maĥana* “sınadı, imtihan etti” fiilinden türediği yer almaktadır.

“Mihnete düş-” deymi bir kişinin, rahat bir durumundan sıkıntılı, zahmetli bir hâle bürünmesini soyut bir şekilde ifade etmektedir. Bu kalıp ifade fiziksel olarak sıkıntılı bir durum içerisine girmenin olumlu bir durum olan rahatlıktan olumsuz bir durum olan sıkıntıya geçerek keskin bir karşıtlık üzerine temellendirilmiştir. Dolayısıyla bu hâlin *Behçetü’l Hadayık*, *Kıssa-i Yûsuf* ve *Marzubân-name’*de *düş-* fiiliyle geçişinin sağlanması, yaşanan değişimin aşığı yönlü ve sarsıcı oluşunu beyitler üzerinden örneklendirerek vermiştir. *Marzubân-name’*de yer alan “mihnet kuyusuna düş-” ifadesi ise daha derin bir anlam boyutunda olup somut (kuyu) + metaforik bir kullanım sergilemektedir.

“Mihnete düş-”:

“Mihnet kuyusuna düş-”:

Ol Âdem peygâmbur durur ‘aleyhi’s-selâm. Kaçan kim buğday yidi, uçmağdan çığdı, dünyâ miĥnetine düşdi (BH: 41b/14).

“O Âdem peygamberdir selam üzerine olsun. Ne zaman ki buğday yedi, cennetten çıktı, dünya sıkıntılarına düştü.”

Turguzup türlü ta’âm yedürür idi, Ol râhatdan bu miĥnete düşdim emdi (KY/B18r/14).

“Durdurup türlü yemekler yedirirdi, o rahat (hâlimden) şimdi bu sıkıntılı hâle düştüm”

Her çend ki dâv cümle maĥlûkuñ yavuzrağıdur amma, çün miĥnet kuyusına düşmiş ve hiç kimseye günâhu degmemiş ve anı bu belâda komak mürrüvvet olmaya (MB: 13a/13).

“Dev, her ne kadar tüm yaratıkların en kötüsü olsa da felaketin içine düştüğü ve kimseye zarar vermediğı için onu bu belada bırakmak doğru olmaz.”

3. Tuzağa yakalanmak:

“Tuzak” kelimesi Eski Türkçeden bu yana kullanılan bir kelimedir. Kubbealtı Lugatı’nda “Tuzak kurmak” deymi ise “(Hayvanın) Kendisi için hazırlanan tuzağa yakalanmak” anlamında olup kelimenin mecazi anlamı ise “birinin oyununa gelmek, kendisi için hazırlanan kötü duruma düşmek” anlamlarındadır.

*Marzubân-name'*de tespit edilen *duzaka düş-* deyimini “tuzağa yakalanmak” anlamında kullanılan mecazi bir söyleyiştir. Eserde kelimenin -d fonetiği ile kullanılması ise kök ünsüzdeki yumuşamadan kaynaklanmaktadır.

“Duzaka düş-”:

Sen ol degül misin ki bu oğlana gülerdün, duzağı gördün; ne hoş düşdün bu duzaka? didi. (MB: S.73/17).

“Sen o değil misin ki bu çocuğa gülerdin, tuzağı gördün; ne güzel yakalandın bu tuzağa?” dedi.”

4. Güç ve otoritenin intikal etmesi:

*Marzubân-name'*de güç ve otorite gibi önem arz eden soyut değerlerin yeni bir kişiye intikal etmesi anlamıyla kullanılan “padişahlar üstine düş” ifadesi mecazlı bir söyleyiştir. Günlük hayatta kullanılan “görev bana düştü, miras ona düştü” gibi ifadeler de bu mecazlı söyleyişe örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla *düş-* fiili fiziksel anlamını kaybederek anlam genişlemesine uğramış ve yönetim gücünün farklı zamanlarda ayrı kişilerde olması şeklinde soyut bir anlatıyla ifade edilmiştir.

“Padişahlar üstine düş-”:

Evvel saltanat peygamberlere değdi, andan hulefâ, andan pâdişâhlar üstine düşdi (MB: S.13/7).

“Önce saltanat peygamberlere ulaştı, ondan sonra halifelere, ondan sonra da padişahların üzerine geçti.”

5. Can vermek, şehit olmak:

Düş- fiilinin hem *Behçetü'l Hadayık* hem *Kur'an Tercümesi* hem de *Süheyl ü Nevbahâr'*da “şehit olmak, toprağa düşmek” (ölmek) gibi mecazi kullanımına rastlanmıştır. *Behçetü'l Hadayık*'ta “kendü düş-” kullanımı şehit olmak anlamında ve savaş bağlamıyla geçmekte olup yere serilme üzerinden bu manevi mertebe anlatılmak istenmiştir. *Kur'an Tercümesi'*nde “topraka düş-” kullanımı kişinin topraktan gelip toprağa geri dönüşü somut bir ifadeyle anlatılmak istenmiştir. Ölümün bir yok oluş değil toprağa geri dönüş sürecine dikkat çekilmiştir. *Süheyl ü Nevbahâr'*da ise *düş-* fiili tek başına savaşa ölmek, şehit olmak anlamlarında kullanılmıştır.

“Birçok ayette şehitliğin önemine ve Allah katındaki değerine dikkat çekilmiştir. Örneğin Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Zira onlar diridir. Fakat siz farkında değilsiniz” (el-Bakara 2/154) (Atar, 2010, s. 429) açıklaması yer almaktadır. İslami kültürde şehitlik kavramı sıradan bir ölüm olarak değerlendirilmediği için fiilin “ölmek” yerine “düşmek” şekliyle tercih edilmesi kullanımın hem estetiksel hem de kültürel bir tercih olarak yansıtıldığını göstermektedir. Aynı şekilde “Savaşa düştü, cephede düştü” şeklinde kullanımlar da tarih boyunca bu estetik dille ifade edilmiştir. Dolayısıyla *düş-* fiili üzerinden yapılan bu söyleyişler mücadele içerisinde gerçekleşmiş değerli bir ölümü yansıtmaktadır.

“Kendü düş-”:

“Toprağa düş-”:

“Düş-”:

*Ol yigit çıktı, yitmiş eri bir kezde akdardı, yitmiş birinci **kendü düşdi** (BH: 76b/17).*

“O cesur kişi çıktı, yetmiş askeri tek seferde yendi, yetmiş birinci kişi olarak ise kendisi şehit oldu.”

*Ꞑul kırnaꞐ âzâd eylemekdür ya yemek yedürmekdür bir günde ki Ꞑatı kızlıꞐdur Ꞑarâyib yitimlere yâ **toprağa düşmiş** miskinlere (KT: 642a/3).*

“Köle ve cariyeyi özgür bırakmak demektir, ya da ona yemek yedirmek demektir; bir günün kıtlık ve sıkıntı koşullarıdır, yetimlere ya da toprağa düşmüş (ölmüş) zavallılara yöneliktir.”

*Ꞑeri şındı şubaşumuz **düşdidi**, Tutıldum u ben şeh bana buşdudı (SN: 375/4685).*

“Asker bozguna uğradı, komutanımız şehit olmuştu; ben yakalandım ve şah bana kızmıştı”

6. Seçenek arasında kalmak:

“Tedbîr” ifadesi, sözlükte “ihtiyar olunacak süluk ve harekete karar vermek, tefekkür ile tasmin etmek” (Redhouse, 2016, s. 485) anlamındadır. Bu yönüyle aynı zamanda bir tür akıl yürüterek görüş belirleme işlevi de taşımaktadır.

Marzubân-name’de de tedbir, “çare”, “tedbir” ve “görüş” anlamlarında kullanılmaktadır. Aşağıdaki örnekte yer alan tedbîr ise “görüş” anlamındaki hâliyle yer almaktadır. Tedbîr düş- ifadesinde kullanılan düş- fiili fiziksel bir düşüşten ziyade bir konuda karar verme aşamasının iki seçenek arasında kalma durumunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla fiil, yer değiştirme eyleminden soyut bir zihinsel kararsızlık sürecine aktarılarak anlam genişlemesine uğramıştır.

“Tedbîr düş-”:

*“Çün sizün **tedbîriñüz** iki nesne arasına **düşdi**, birin koyup dañı birin dutmak ‘aklı işi degül (MB: 20a/9).*

“Sizin görüşünüz iki taraf arasında kaldığı için, birini bırakıp biri desteklemek akıl işi değil.”

7. Kötülüğe uğramak:

“Fitne” kelimesi, “altın ve gümüş gibi değerli madenleri saflığını anlamak için ateşte eritmek” anlamına gelen fetn (fütûn) kökünden türemiştir. Kelime, “derisini daha kolay yüzebilmek için kurbanı sıcak kuma gömmek; kandırmak, gönlünü çelmek” ve “pusu kurarak yol kesmek” gibi çeşitli anlamlara da sahiptir (Lisânü’l-‘Arab, “ftn” md.) (Çağrıçı, 1996, s. 156). Kelime zaman içerisinde “azdırma”, “karışıklık, fesat, şûriş” gibi sözlük anlamlarına da sahip olmuştur (Sami, 2018, s. 763).

Kur’an Tercümesi’nde rastlanan “fitneye düş-” yapısındaki düş- fiili, öznenin kendi iradesi dışında gerçekleşen olumsuz bir duruma sürüklenmeyi ele almaktadır. Bu durum düş- fiilinin Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde olumsuzluğu niteleyen somut

isimlerle bir araya geldiğinde pasif anlam kazandığını göstermektedir. Metin bağlamından da hareketle burada özneyi suçlamaktan çok onu uyarma eğiliminde bulunduğu ve fiilin de maruz kalmayı ifade ettiği anlaşılmaktadır.

“Fitneye düş-”:

Siz anuñla fitneye düşdi-siz tahkik sizün Tanrı’ñuz Allâh’dur pes bana uyuñuz ve buyruğuma muñt’ olunuz (KT: 340b/7).

“Siz onunla kötülüğe uğradınız, şüphesiz sizin Tanrı’nız Allah’tır, öyleyse bana uyunuz ve emirlerime itaat ediniz,”

8. Günah işlemek:

“Günah” kelimesi Farsça bir kelimedir ve “suç” anlamına gelmektedir. Tüm dinlerde kutsal sayılan varlıkların bulunduğu göz önüne alındığında her dinde emir ve yasaklar bütününe olduğu ve bunlara uyulmaması durumunda ortaya çıkan günah olgusunun ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Beşeri kanunlara aykırı davranmak suçken, dinî kurallara aykırı davranmak ise kişiyi ahlaki, vicdani ve dinî sorumluluklar almasına yönelir. Günah kavramının içeriği de her dinde kutsal varlık anlayışı ve insanlar arasındaki ilişkisine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Harman, 1996, s. 278).

*Kur’an Tercümesi’*nde yer alan “günâha düş-” ifadesi ise kişinin günah işleyip sonra onu terk etmesi ve başkasının yaptığını söylemesini ve bunun da iftiraya girip büyük günah işlemesini ele almaktadır. Dolayısıyla bu eylem *düş-* fiiliyle anlatılarak günaha sürüklenmenin başka bir boyutunu yansıtmaktadır.

“Günâha düş-”:

Kim günâh işlese kazansa yamanlık kazansa andan sonra bıraksa anı işlemeyen kişi üstine tahkik bühtân eylemişdür ulu günaha düşmişdür (KT: 95b/5).

“Kim bir günah işler ve kötülük kazanırsa ve sonra onu terk ederse o günahı işlemeyen kişinin üzerine şüphesiz iftira atmış olur ve büyük günah işlemiştir.”

9. Korku gelmesi:

Metinlerde geçen “korku düş-” ifadelerinde *düş-* fiili fiziksel aşağı yönlü bir hareket taşımayıp soyut ve duygusal bir durumu nitelemektedir. *Kur’an Tercümesi’*ndeki kullanımda Hz. Musa’nın iç dünyasına yönelik bir durum söz konusudur. Korku unsurunun öznenin ruhuna yerleştiğini ve bireysel bir korku duygusu uyandırdığını ifade eder.

*Marzubân-name’*de ise korkunun tek bir kişiye değil topluluğa intikal ettiği ve dışsal bir korkunun yerleştiği vurgulanmaktadır.

“Korku düş-”:

Pes ol vaqt ki bırağdılar iplerini ve ‘aşâlarını Mûsâ’ya anlaruñ sihrinden yörür gibi gözükdi pes korku düşdi Mûsâ’nuñ yüregine (KT: 338a/6).

Daha sonra iplerini ve asalarını attıkları zaman, yaptıkları sihir nedeniyle Musa'ya (onlar) hareket ediyor gibi göründü ve Musa'nın yüreğine korku geldi."

*Dağı anuñ-ıla savaşa başlamadan anuñ göñüllere **korğusu düşdi** (MB: 23b/6).*

"Daha onunla savaşa başlamadan onun (varlığı) insanlara korku saldı."

10. Tanrı tarafından cezanın gelmesi:

"Azap" Arapça kökenli olup "terk etmek, vazgeçmek, vazgeçirmek" anlamlarında olan "azb" kökünden bir isimdir ve "işkence, eziyet ve elem" anlamlarında kullanılmaktadır. Elem ve ıstırap gibi olumsuz unsurların bir kısmı beden, bir kısmı da ruh üzerinde etkilidir, bu yüzden azap hem maddi hem de manevi boyuttaki bir cezayı nitelermektedir (Yavuz, 1991, s. 302).

*Kur'an Tercümesi'*nde ise "azap düş-" ifadesiyle Tanrı cezasının yalnızca kişiye gelmekle kalmadığı, olumsuz bir durumun özne üzerine yerleşmesi ve etkili hâle gelmesini *düş-* fiiliyle daha baskın bir şekilde ifade eder.

"Azâb düş-":

Eyitdi tahkik düşdi üstünüze Çalab'uşuzdan 'azâb ve kaçımak (KT: 161b/2).

Söyledi: "Şüphesiz Tanrı'nızdan üzerinize azap ve öfke geldi."

11. Kur'a çıkması:

"Kur'a" kavramı eskiden Osmanlı Dönemi'nde acemi oğlanların askere alınmasında ve kayıtlarının belirlenmesinde uygulanmaktaydı. Günümüzde ise "kur'a çekme" deyimini "şans arama" veya "oy kullanarak seçme" anlamında kullanılmaktadır (Fehd, 2002, s. 381).

*Marzubân-name'*de ise "kur'a düş-" gibi soyut kalıp ifadesi, kur'a gibi rastlantısal durumların belirli bir kişiye isabet etmesini ve o sonuç üzerinde etkili olması durumunu ifade etmek için kullanılmıştır.

"Kur'a düş-":

Kazâ-yı nâ-gâh ol gün kur'a demürkiye düşmiş (MB: 13b/7).

"O gün ani bir talih sonucu kur'a demirciye çıktı."

12. Nimete ulaşmak:

Sözlüklerde "nimet" (na'me) kelimesi masdar şekilde "bolluk ve iyi hâl içinde olmak" anlamında nitelenirken, isim olarak ise "maddî ve mânevî imkânlar" anlamına gelmektedir (Lisânü'l-'Arab, "n'am" md.; Kâmus Tercümesi, IV, s. 500). Nimet şeklinde değerlendirilen unsurlar hem maddi hem de manevi olarak ikiye ayrılır. Maddi olanlar dünyada devamlılık sağlamak amacıyla ihtiyaç olan her şeyi kapsamaktadır. "Su, bitkiler, meyveler, eşler, oğullar, giyecekler, dağlar, ırmaklar, gece ve gündüz" gibi. Manevî nimetler ise Kur'an'da yer alan "hidayet, iman ve bunların sağladığı ebedî hayattaki mutluluğu temsil etmesidir" (Günaydın, 2007, s. 129).

Aşağıdaki beyitte "mihnetten çıkıp nimete düşmek" ifadesi, olumsuz bir durumdan olumlu bir duruma geçişi anlatmaktadır. Zindan gibi zor bir mekânda yer alıp bu durumdan kurtularak özgürlüğe, bolluk ve berekete kavuşma mesajı "nimete

düş- şeklinde ifade edilerek *düş-* fiilinin anlam zenginliğini olumlu yönde göstermektedir.

“Ni’mete düş-”:

Yine zindândan çıkmak şükr yiri erdi. Anuñ için kim miñnetden çıkdı, ni’mete düşdi (BH: 107b/1).

“Yine zindandan çıkmak şükür yeri idi. Çünkü sıkıntılı durumdan çıktı, nimete kavuştu.”

13. Boyun eğmek, buyruğuna girmek:

Bende sözcüğü, *Kubbealtı Lugatı’da* “Kul, köle, abd, memlûk”, *bendelik* ise “kulluk, kölelik” anlamında kullanılan bir kavramdır. TDV İslâm Ansiklopedisi’nde köle kavramından bahsedilirken kölenin, hukuki ve statü açısından hür insandan farklı bir konumda yer aldığı, fiil ve fiil ehliyetleri bakımından da sınırlı olduğu (Aydın, Hamidullah, 2002, s. 237) ifade edilmiştir.

Düş- fiili temel anlamından çıkararak mecazi bir anlam olan “bir duruma sürüklenmek, o durumun içerisinde yer almak” anlamlarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu da fiilin anlamsal olarak geniş bir yelpazede sunulduğunu göstermektedir. Bu durum aşağıdaki beyitte “köleliğe düşmek” şeklinde olumsuz bir durumla açıklanmıştır.

“Bendelikge düş-”:

Kaygulu özümğa iş kim buldaçı, Âzâd özüm bendelikge düşdüm emdi (KY/B18r/12).

“Kaygılı kendime kim iş bulacak, özgür olan kendim şimdi köleliğe düştüm (köle oldum).”

14. Varmak, ulaşmak, gelmek:

Eski Türkçede “barmak” (varmak) şekliyle bulunan fiil *Kubbealtı Lugatı’nda* “belli bir yere ulaşmak, vasıl olmak” anlamındadır.

Kişinin bir yerden farklı bir yere gitmesi çeşitli fiillerle ifade edilirken *düş-* fiili de bu işlevi üstlenmektedir. Örneğin *Behçetü’l Hadayık’ta* yer alan “Kerbela’ya düştü” ifadesi *Yezid* ordusunun Kerbela’ya ulaşmış olması, *Kıssa-i Yusuf’ta* yer alan “Mısır’a düştü” ifadesiyle *Yusuf’un* Mısır’a ulaşması, *Marzubân-name’de* “sahraya düştü” ifadesiyle *Zerûy’un* geniş bir ovaya varması şeklinde açıklanmaktadır. *Süheyl ü Nevbahâr’da* “yad yirlere düş-” ifadesiyle yabancı yerlere gelmek anlamı kastedilmektedir. *Düş-* fiili dört örnekte de fiziksel düşüş anlamından uzaklaşarak bir mekâna yönelme ve varış anlamı taşımaktadır.

“Kerbela’ya düş-”:

“Mısır’a düş-”:

“Şahrâya düş-”:

“Yad yirlere düş-”

Ve Yezîd oğlu ‘Utbe dağı ‘Arablar süsiñ dirnedi, keldi, Kerbelâya düşdi (BH: 75b/17).

“Ve Yezid’in oğlu Utbe’de Arapların ordusunu topladı, geldi, Kerbela’ya ulaştı.”

‘*Âkıbet Yūsuf dağı Mıŝıra düŝdi, Mıŝır içre kul olup satulur emdi (KY/B29v5).*

“Sonunda Yusuf da Mısıra vardı, Mısır içinde köle olup satılır şimdi.”

Zerûy geñince bir şahrâya düşdi. Vardı bir mağâraya sığındı (MB: 29b/8).

“Zeruy genişçe bir ovaya ulaştı. Varıp bir mağaraya sığındı.”

Yardı beni yârumdan u yad yirlere düşdüm, Biliŝ bigi bilmezven atamı vü anamı (SN: 233/2860).

“Yârimden ayrıldım ve yabancı yerlere geldim, babam ve anamı da bilmez hâle geldim.”

15. Yönelmek:

*Kıssa-i Yusuf*ta yer alan beyitte Hz. Yusuf’un güzelliğine telmih vardır. Eserde bulunan “aņa düş-” ifadesindeki *düş-* fiili fiziksel bir hareketin dışında bakışların dikkatli bir şekilde Hz. Yusuf’a yönelmesini ifade etmektedir. Kadınların gözlerinin Yusuf’a düşmesi (yönelmesi) bakışların adeta onun üzerinde toplanmasına ve güzelliği karşısında dikkatlerin ona yönelmesine neden olmuştur. Böylece *düş-* fiili yer değiştirme dışında dikkat ve algının belirli bir yöne odaklanmasını anlatan soyut bir anlam içermektedir.

“Ana düş-”:

Yusuf nikab açuban cevelan kıldı, Ol hatunlar közleri aña düşdi (KY/B42v2).

“Yusuf yüzünü açarak etrafta dolaştı, o kadınların gözleri ise ona yöneldi.”

16. Düşünmeye başlamak, kapılmak:

Düş- fiili hem gerçek hem mecaz anlamlarda kullanılan bir hareket fiilidir. “Bir yerden bir yere inmek, bir yere yerleşmek, konmak” anlamında kullanılmış ve Oğuz sahasında t>d deđiŝimiyle bugünkü biçimini almıştır. Başlangıç olarak fiziksel bir hareketi bildirirken zamanla soyut anlam alanlarına doğru genişlemiştir. “Fikre düş-, hayâle düş-” gibi örneklerde düşünmeye başlamak anlamında zihinsel bir yönelmenin belirmesi görülmektedir. Dolayısıyla *düş-* fiili ve *düşün-* fiili aynı kökenden gelen iki ayrı kelimedir. Bu tür kullanımlarda düşünce ve hayal gibi unsurlar içine düşülecek bir alan gibi tasavvur edilmektedir. Kişinin zihni o düşünce içerisine yerleşerek metaforik bir aktarım oluşturmuştur.

“Fikre düş-”:

“Sağınça düş-”:

“Hayâle düş-”:

Pes kaçan peygâmbere ŝalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem bu sözi işitti erse kıtı sağınça düşdi (BH: 86a/18).

“Sonra ne zaman peygamber aleyhisselam bu sözü duyduysa sağlam bir düşünceye daldı.”

Anı kördi melik duğar fikre düşdi, Bağ buğavı ayağından cümle ŝeŝdi (KY/B21r/9).

“Onu gördü, hükümdar hemen düşünmeye başladı, ayağındaki tüm bağ ve prangaları çözdü.”

Çetük bu söze inanmadı, lakin hâtırı melûl oldu ve hayâle düşdi (MB: 33a/14).

“Kedi bu söze inanmadı, ancak morali bozuldu ve düşüncelere daldı.”

Hayâline düşüp oldu iy Süheyl hayâl, Gel indi uş yüzini gördüñ oldu hoş sanja hâl (SN: 128/1517).

“Ey Süheyl, (onun) hayaline kapılıp hayal olmuştun, gel şimdi (onun) yüzünü gördüğünde sende hoş bir hal oldu”

17. Peşine düşmek:

Kur'an Tercümesi ve *Marzubân-name'* de “ardına düşmek” ifadesi, belirli bir hedefe yönelerek takip etme anlamı kazanmıştır. Fiil, öznenin belirli bir kişiyi hareket halinde izlemesini ve ona ulaşmasını hedeflediği bir durumu yansıtır. Bu açıdan *düş-* fiili yönelme anlamını korumakla birlikte yapılan hareketin sürekliliğini de korumaktadır.

Ardına düş-”:

Biz evvel îmân getürdügümüzden ötürü dahı biz vahy eyledük Mûsâ'ya ki benüm kullarum al git geceyle Fir'avon arduñuza düşecekdür (KT: 396a/7).

“Biz daha önce iman ettiğimiz için Musa'ya vahy ettik ki ‘Kullarımı geceleyin alıp götür, Firavun peşinize düşecektir.’”

Bir deste-çûb eline alup ardına düşdi (MB: 22a/13).

“Eline bir sopa alıp ardına düştü (koyaladı).”

18. Akla gelmek, hatırlamak:

“Hâtır” kelimesi Nişanyan Sözlük'te “htr” kökünden gelir ve “gönül, bilinç” sözcüğünden alıntıdır. *Kıssa-i Yusuf* ta tespit edilen “hatırına keyd düş-” ifadesinde kişinin aklında aniden bir durumun belirmesi söz konusudur. Beyitte yer alan Züleyha'nın aklına hilenin gelmesi zihnine bir planın yerleşmesini anlatmaktadır. Böylece *düş-* fiili bir düşünce veya olgunun akılda yer etmesi şeklinde semantik bir evrim gerçekleştirmiştir. *Süheyl ü Nev-bahâr* da ise “hatırlamak” anlamında kullanılan “sana nite düşdi” ifadesi yer almaktadır.

“Hâtırına düş-”:

Bu sözi işitüp züleyhâ yavlağ buşdı, 'Ârı kelip hâtırına keyd düşdi (KY/B43r/10).

“Bu sözü işiten Züleyha iyice öfkeleni, utanması gelerek aklına hile düştü”

Didi nite düşdi i baba sanja, Ki 'îşi koduñ üşte geldüñ bana (SN: 180/2186).

“Ey baba, işini bırakıp bana gelmek nasıl aklına geldi, dedi.”

19. Yıgılmak, bayılmak:

Düş- fiilinin birçok anlamı olduğu gibi “kuvveti zâil olup zayıflamak, kuvvetten düşmek” (Sami, 2018, s. 493) şeklinde yer alan anlamı da mevcuttur. *Kıssa-i Yusuf* ta yer alan “hâlden düşmek” deyimini “bitkin bir hâl almak, hasta olmak” anlamında kullanılmıştır. Kişinin duygusal çöküşünü ve yorgun olma durumunu yansıtmaktadır. Züleyha örneğinde de öznenin pasif olarak dayanma gücünün azaldığı ve Yusuf'u

görmeden duramayacak hâle geldiği ifade edilir. Kendiliğinden aşağı duruma çekilme süreci mecazi bir şekilde yansıtılmaktadır. *Süheyl ü Nev-bahâr*' da ise "ögi düş-" ifadesi "aklin gitmesi, bayılmak" anlamında kullanılmıştır.

"Hâlden düş-":

"Ögi düş-"

Züleyhâ hâlden düşdi anda keğin, Bir sâ'at körmese yûsuf yüzün (KY/B33r/6).

"Züleyha orada öyle hâlden düşmüştü ki bir saat Yusuf'un yüzünü görmese (dayanamazdı)."

Gidüp ögi düşdi [vü] taldı gözi, Şarardı şu gül biği taze yüzü (SN: 106/1235).

"Gözleri doldu ve yere yığıldı, gül gibi taze yüzü sarardı."

20. Etkisi azalmak:

"Etki azalması" bir kişinin, otoritenin, durumun veya nesnenin zihinde var olan etkisinin azalması durumuna işaret etmektedir. *Kıssa-i Yusuf*'ta yer alan "sarayın üç defa sallanıp heybetinin düşmesi", kişi üzerinde yarattığı görkemli duruşunun azaldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla algılanan güç ve baskınlığın aşağıya doğru azalışı mecazi bir şekilde aktarılarak *düş-* fiilinin anlam genişlemesine uğradığını göstermektedir.

"Heybet düş-":

Sarây üçü teprendi heybet düşdi, Muhkem yavlağ öfke birle buşar emdi (KY/B67v/12).

"Saray üç defa sallandı, heybeti azaldı, çok sağlam öfke ile sinirlendi şimdi."

21. Barış gelmesi:

Sulh "barış" kelimesi Nişanyan Sözlük'te Arapça *slh* kökünden gelmektedir. Fıkıh terimi olarak bakıldığında bireyler ya da toplumlar arasındaki huzursuzlukların anlaşma yapılarak sonlandırılmasını ifade etmektedir (Atar, 2009, s. 481).

Düş- fiili, *Kıssa-i Yusuf*'ta "*sulh düş*" ifadesiyle bir araya gelerek barışın gerçekleşmesi anlamında kullanılmıştır. *Sulh* kavramı iki taraf arasında yer alan somut bir varlık gibi tasavvur edilmiştir. Toplumsal bir durumun ortaya çıkmasını ifade eden bu kalıp ifade, cümlede metaforik bir işleve bürünmüştür.

"Sulh düş-":

Andan şonra bu araya şulh düşdi, Ehl-i ihvân cümle aña öğüt verdi (KY/B77v/7).

"Ondan sonra buraya barış geldi, kardeşler topluluğundaki herkes ona öğüt verdi."

22. Yüz sürmek:

Yüzü düşmek deyimine, Açıklamalı Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde "somurtmak, çehresi bozulmak" anlamı verilmiştir. *Kıssa-i Yusuf*'ta birleşik fiil yapısından oluşan "yüzün düş" deyimini, bu olumsuz anlamıyla değil "yüzü sürmek" ifadesiyle anlatılmıştır; ancak burada soyut bir durumun meydana gelmesi değil, aşağı yönlü gerçekleşen bedensel bir hareket işaret edilmektedir. Düşme eylemi istemsizce yapılan bir eylem olmayıp, kişinin kontrollü bir şekilde gerçekleştirdiği durumu yansıtmaktadır.

Metinde gerçekleşen aşağı yönlü hareket Yusuf peygamberin gerçekleştirdiği bir ritüeli desteklemektedir. *Düş-* fiili bedensel olarak yas ve özlemi somut bir hâle büründürürken ölen kişiyle de duygusal anlamda bir bağ kurmaktadır. Dolayısıyla fiil, fiziksel bir hareketin duygusal bir tepkiye dönüşmesini yansıtmaya açısından köprü görevi görerek çok anlamlı yapısını gözler önüne sermektedir.

“**Yüzün düş-**”:

Yûsuf nebî bir gûr üzre yüzün düşdi, Ol anası râhil imiş bayık emdi (KY/19r/6).

“Yusuf peygamber bir mezar üzerine yüzünü sürdü (koydu), meğer O, annesi Râhil’in mezarıymış, şimdi anlaşıldı.”

23. Etkisi altına girmek:

Eline düşmek deyimi Açıklamalı Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde “egemenliği, buyruğu altına girmek”, “yakalanmak”, “birine muhtaç olmak”, “rastlamak, tesadüf etmek” gibi çeşitli anlamlara sahiptir. Aşağıdaki beyitte ise “ele düşmek” kişinin kendi özgürlüğünden çıkarak başkasının kontrol altına girmesi şeklinde açıklanmaktadır. Metinde bu durum gerçekleşmemiş fakat gerçekleşme ihtimali ifade edilmiştir. “Allah diledi ve insanı korudu” cümlesiyle kişinin başkalarının eline geçmesinin ilahi irade sayesinde engellediği vurgulanmıştır. Dolayısıyla *düş-* fiilin anlam genişlemesiyle farklı bir boyutta kullanılmıştır.

“**Ele düş-**”:

Ve kâle limâ şâ'e allâhü hâza'l-beşer, Bunun gibi kul kimün eline düşer (KY/B42v/6).

“Allah diledi, bu insanı korudu; bunun gibi kul kimin eline geçer.”

24. Uğramak, Rastlamak:

Düş- fiili birçok anlamda kullanıldığı gibi “bir yere uğramak”, “o yere rastlamak” gibi anlamlara da sahiptir. Bu ifade de “yolu düşmek” deyimiyle ifade edilmektedir. *Kıssa-i Yusuf* metnindeki, Kenan iline yolu düşmek ifadesi ise Hz. Yusuf kıssasına telmih olup ayrılık yaşayan kişinin uzak diyarlara düşmesi mecazi olarak anlatılmıştır.

“**Yolu düş-**”:

Ey dirîğa ne yırağ ken'ân ili, Firqat ehli kimseye düşer yolu (KY/B46r/11).

“Ey yolcu ne uzaktır Kenan ülkesi, ayrılık çeken kişiye yolu düşer.”

25. Diz çökmek, eğilmek:

Diz çökmek ifadesi vücudunun yukarı konumdan aşağıya doğru hareket etmesini anlatmaktadır. *Behçetül-Hadayık*'ta bu durum “dizin düş-” şeklinde açıklanmıştır. Metinde peygamberler ve evlialardan söz edilerek *düş-* fiilinin bağlamdan çıkarılan anlamı saygı göstermek şeklinde sembolik bir hareketi temsil etmektedir.

“**Dizin düş-**”:

Ve kamu peygâmbەرler ve evliyâlar dizin düşeler (BH:28a/7).

“Ve bütün peygamberler ve evlialar diz çökerler.”

26. Uygun olmak, yakışmak:

Behçetül-Hadâyık'ta "kürlemek düşer", "ditremek düşer", *Süheyl ü Nev-bahâr*' da "eyle düşer" gibi ifadelerde yer alan *düş-* fiili "gerekli olmak, uygun olmak, yakışmak" gibi anlamlara sahiptir. Bu fiil metindeki gibi belli kalıp ifadelerle kullanıldığında bir işin yapılmasının gerekli olduğu, ya da tabiatın gereği olduğunu anlatan bir anlam kazanmaktadır.

"Kürlemek düş-":

"Eyle düş-":

Köge kürlemek düşer, yire ditremek düşer, kök kürlemeginden yağmur yağar (BH:64a/10).

"Göge gürlemek uygun olur, yere titremek uygun olur, kök gürlemesinden yağmur yağar."

Ne lâzım ki kaçar yabâna düşer, Gelüp kızımı alsun hem eyle düşer (SN: 230/2818).

"Kaçıp uzağa düşer ne gerek ki, gelip kızımı alsın hem öylesi uygun olur,"

27. Erişmek, ulaşmak:

Behçetül-Hadâyık'ta iki kişinin aynı konumda olacak olması "makama düşmek" ifadesiyle anlatılmıştır. Burada *düş-* fiili "erişmek, ulaşmak, bir konuma gelmek" anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımda fiil temel anlamından uzaklaşarak makam ve mertebe gibi önemli bir konumda varmayı mecazi bir şekilde ifade etmiştir.

"Makama düş-":

Âhîr bir kün sen dağı minüm maḳâmuma düşe-sen (BH:132a/19).

"Sonra bir gün sen de benim makamıma erişeceksin."

28. Aç gözlülüğün esiri olmak:

Aç gözlülük, Güncel Türkçe Sözlük'te "açgözlü olma durumu; açgözlük, doymazlık, gözü doymazlık, harislik, tamahkârlık, tamah" anlamlarıdır. Kişi kanaatkâr olmak isterse bunun güzelliğini ve aç gözlülüğün çirkinliğini fark edebilmeli, zaruri olan ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Sahip olduğu şeylerle yetinmeli ve sabretmelidir. Ancak kanaat olmayan kişi şükretmeyip aç gözlü olursa elindekilerle yetinmez ve elindekilerin nimet olduğunu bilemez (Ayten & Düzgüner, 2019, s. 217).

Aşağıdaki metinde yer alan "harislik denizinin kar'ına düş-" ifadesi hırsa batmış, açgözlülük içerisinde boğulmuş bir kişiyi anlatarak bireyin öz iradesi dışında gerçekleşen bir durum değişimini açıklamaktadır. Dolayısıyla *düş-* fiili olumsuz bir duruma saplanmak anlamını mecazi bir şekilde yansıtmaktadır.

"Ka'rina düş-":

Hem dünyâda harîşlik deniziniñ ka'rina düşe ve hem kıyâmette hisâb ve 'azâb içinde şerm-sâr bola (BH: 83b/17).

"Hem dünyada hırs ve açgözlülüğün esiri olursun hem de kıyamette yaptıklarının hesabı ve azabı içerisinde utanırsın."

29. Sevince kapılmak:

Düş- fiili birçok kelimeyle bir araya gelip yeni anlamlar kazanarak birtakım duygu ve durum bildiren yapılarda yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Bunlardan birisi de “sevinü düş-” birleşik fiilidir. Bu kalıp ifadeyle belirtmek istenen “sevince kapıl-”, “sevinç duy-” anlamıdır. Bu kullanım Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *düş-* fiilinin duygusal durumları yansıtan birleşik fiiller kurmada işlevsel bir yardımcı fiil olarak yer aldığını göstermektedir.

“Sevinü düş-”:

‘Alî bu otuz mes’ele birle ança çöreği için ögdül buldı kim mü’min ‘Alî adın işitse *sevinü düşer* (BH: 134b/4).

“Ali bu otuz mesele karşılığında yalnızca çöreği için övüldü, hangi mümin Ali’nin adını duysa sevince kapılır.”

30. Manevi yüceliğin yerleşmesi:

Metinde yer alan “ululuk düş-” ifadesi, “kişinin gönlünde yüce bir duygunun belirmesi” anlamında olup cümlede mecazi bir şekilde yer almaktadır. Bu kullanım *düş-* fiilinin, Eski Anadolu Türkçesinde insanın iç dünyasında yer alan manevi durumları ifade etmek için de kullanılabileceğini göstermektedir.

“Ululuk düş-”:

Kaçan tâ’at kılsa köñline *ululuk düşer*, kaçan ma’şiyet kılsa köñline nevmîzlık düşer (BH: 145b/14).

“Ne zaman ibadet etse gönlüne yüce bir his yerleşir, ne zaman asilik ederse gönlüne ümitsizlik gelir.”

31. Bedende hâl belirmesi:

Düş- fiili insan bedenindeki bir durumun ortaya çıkmasını anlatmak için de çeşitli kavramlarla birlikte kullanılmaktadır. Aşağıdaki metinde “ditremek düş-” ifadesindeki titreme duygusu soğuktan kaynaklanan fiziksel bir titreme değil, gönülde meydana gelen duygunun bedene yansıyan heyecan titremesini anlatmaktadır.

“Ditremek düş-”:

Mihr denizi İbrâhîm köñlinde mevc vurdu, tenine *ditremek düşdi* (BH: 71b/2).

“Sevgi denizi İbrahim’in gönlüne dalga vurdu, bedenine titreme geldi.”

32. Gürültü çıkması:

Aşağıdaki metinde yer alan “çoğı düş-” ifadesindeki *düş-* fiili fiziksel bir düşme anlamından sıyrılarak soyut bir durumun gerçekleştiğini ifade etmektedir. Fiilin mecazi kullanımında düşmek metaforu, olayın kontrol dışı ve aniden ortaya çıkmasını çağrıştırmaktadır.

“Çoğı düş-”:

Yârenler arasına *çoğı düşdi*. Kamular ağlaşdılar (BH: 97b/4).

“Dostlar arasında gürültü meydana geldi. Hepsi ağlaştılar.”

33. Kıtılık gelmesi:

Aşağıda yer alan “kahtlık düş-” ifadesi kıtlığın gelmesini ifade ederek toplumsal ve doğal bir felaketin belirginleşip insan hayatında belirleyici rol oynaması anlamında kullanılmıştır. *Düş-* fiili doğa-insan-toplumsal felaket gibi durumları aktarmak için güçlü bir mecaz işlevi taşımaktadır.

“**Kahtlık düş-**”:

*Anlaya-sız kim ol vaktin kim Mısr iline **kahtlık düşdi** (BH: 110a/11).*

“O zaman anlarsınız ki Mısır ülkesine kıtlık geldi.”

34. Kötü sözün hedefe yönelmesi:

Aşağıdaki metinde “küfr düş-” ifadesindeki *düş-* fiili fiziksel olarak düşme eyleminden uzaklaşarak bireysel davranışların sonuçlarının kişiye yönelmesini ifade eder. Bu kullanımda *düş-* fiili sadece bedensel ya da toplumsal durumları değil, manevi ve bireysel olguları da görünür biçimde anlatmak için tercih edilen fiillerden birisi olmuştur.

“**Küfr düş-**”:

*Hezârân küfr söyledi erse anuñ üzre **küfr düşmeye** (BH: 105b/11).*

“Binlerce küfür söylediye de onun üzerine küfür gelmesin.”

35. Sorumluluk almama:

Aşağıdaki metinde “sana düşmes” ifadesindeki *düş-* fiili soyut bir durumun kişinin üzerine intikal etmemesi yani hedefin kişiye yönelmemesi şeklinde olumsuzluk anlamı taşımaktadır. Böylece fiil, toplumsal yükleri ya da herhangi bir görevi hem yönelme hem de yönelmeme bakış açısıyla sunarak varlık dışında yokluk ve eksikliği de dile getirmektedir.

“**Saña düş-**”:

*Ayıttilar: Sen pâzişâh-sen, **saña düşmes** (BH: 130a/3).*

“Söylediler: Sen padişahsın sana düşmez.”

36. Bir aşamaya ulaşmak:

Sidre kelimesi, sözlükte “nabek denilen meyveyi veren bir ağaç. Arabistan kirazı” anlamındadır. *Sidretü'l-müntehâ* ise “yedinci kat gökte bir makam” (Sami, 2018, s. 559) anlamında olan bir terimdir.

Sidretü'l müntehâ hakkında birçok yorum bulunmaktadır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre Resûl-i Ekrem, Hz. İbrâhim'in makamının bulunduğu yedinci semayı aşarak *sidretü'l-müntehâ*ya varmış ve burayı da geçerek kaderleri yazan kalemlerin çıkardığı sesleri duyabileceği bir noktaya yükselmiştir. *Sidretü'l-müntehâ*, peygamberlerin ve onları takip eden salihlerin amellerinin sûretlerinin yer aldığı bir mekândır, bu sûretler kıyamete dek burada korunur. Bu amellerden yayılan ışıltılar *sidreyi* sarmış ve ona hayranlık uyandıran bir güzellik uyandırmıştır (Uludağ, 2009, s. 152).

Aşağıdaki metinde de göklerin ağlamasının Sidretü'l Müntehâ'ya düşmesi yani ulaşması anlatılmıştır. Burada *düş-* fiili fiziksel bir geçişi değil, manevi ve soyut olan bir durumun geçişini ifade etmektedir.

“Sidretü'l-müntehâya düş-”:

Kökler ağlamağı Sidretü'l-müntehâya düşdi, Sidretü'l-müntehâ ağlamağı 'arşa degdi, 'arş ağladı (BH: 117a./22).

“Göklerin ağlaması Sidretü'l-müntehâya ulaştı, Sidretü'l-müntehâ'daki ağlama ise arşa ulaştı, arş ağladı.”

37. Haber gelmesi, duyulması:

Aşağıdaki metinde “haber düş-” ifadesi bir yere haberin gelmesi, ulaşması anlamında kullanılmıştır. *Düş-* fiili soyut bir unsur olan haber ile birlikte kullanılarak “ortaya çıkma” anlamı kazanmış ve fiil mecazi genişlemeyle anlam alanını somuttan soyuta taşımıştır.

“Haber düş-”:

Medîne içine haber düşdi kim Muhammed kelür diyü on küne degin (BH: 113b/1).

“Medine içine haber geldi, on güne kadar Muhammed geliyor diye.”

38. Uzlaşma olması:

İttifak, Kubbealtı Lugatı'nda “fikir birliğine varma, uyuşma, anlaşmaya varma” şeklinde anlamlandırılmaktadır. Aşağıda yer alan “ittifak düş-” yapısı ise bu bağlamda “anlaşma olması, uzlaşmaya karar verilmesi” gibi anlamları karşılamaktadır. Bu kullanım *düş-* fiilinin somut olarak gerçekleşen hareket anlamından soyut olayların gerçekleşebileceğini ifade eden bir anlama doğru genişlediğini göstermektedir.

“İttifâk düş-”:

Eyle ittifâk düşdi kim bu Muhlîş eline nesene kirdi, bu dostı evine ündedi, konukladı (BH: 114b/7).

“Öyle bir uzlaşma oldu ki, bu Muhlis eline ne geçerse aldı, bu dostu evine çağırdı ve misafir etti.”

39. Hata yapma sonucunda maruz kalmak:

Arapça kökenli *sehv*, “yanlış, hatâ, galat: sehv etmek: yanılmak anlamlarındadır (Sami, 2018, s. 589). *Düş-* fiiliyle bir araya gelerek metin bağlamı içerisinde “yanılığa düşmek, hata yapmak” anlamlarını karşılamaktadır. Kelime *et-* yardımcı fiiliyle de bir arada kullanılabilirken metinde *düş-* fiiliyle kullanımının tercih edildiği görülmektedir. *Düş-* fiiliyle kullanılmış olması kişinin, dalgınlık neticesinde o hâle gelmesini anlatması açısından daha uygun olduğu ve bu yüzden tercih edildiğini düşündürmektedir.

“Sehv düş-”:

Ara sehv, namâzda bu sebeb birle düşdi. Bir rek'at namâz kılmuş erdi. Sandı kim iki rek'at namâz kıldı (BH: 141a/3).

“O namazda bir yanlışlık yüzünden eksikliğe düştü. Bir rekât namaz kılmıştı, iki rekât namaz kıldığını sandı.”

40. Secde etmek:

Aşağıda yer alan “sücûda düş-” ve “rükû’ edip düş-” yapıları *düş-* fiilinin temel anlamı olan aşağıya doğru hareket etme bağına korumakla birlikte metinlerdeki bağlamları gereği ritüel bir anlam olan secde etme hareketini temsil etmektedir.

“Sücûda düş-”:

“Rükû’ edip düş-”:

Ḳureyş müşrikleri Mekke içinde oturtmuşlar erdi, dükeli yüzi üzre sücûda düşdiler (BH: 65b/16).

“Ḳureyş müşrikleri, Mekke içinde oturmuşlardı, tamamı yüzleri yere doğru secde ettiler.”

Pes istiğfar eyledi Tanrı’sına ve rükû’ edüp düşdi (KT: 491a/7).

“Sonra Tanrı’sına tövbe edip secde etti.”

41. Manevi yönelme ve saygı:

“Ayağına düş-” örneğinde *düş-* fiili fiziksel olan “yere doğru hareket etmek” anlamını korumakta, fakat hareket, kişinin kendi iradesiyle yaptığı bir ritüeli yansıtmaktadır. Fiil, bağlamdan hareketle saygı ve hürmet göstermek için yapılan ayağa kapanma eylemini ifade eder ve bu da *düş-* fiilinin toplumsal ve ritüel anlamda genişlemesini göstermektedir.

“Ayağına düş-”:

Yine biri birile tanışdılar, kelüp Peyğâamberün ayağına düştiler ve Peyğâamberün ayağı toprağın yaladılar (BH: 86b/7).

“Yine birbirleriyle tanıştılar, gelip Peygamberin ayağına kapandılar ve Peygamberin ayağının tozuna saygı gösterdiler.”

42. İtibardan mahrum kalmak:

Aşağıdaki metinde yer alan *izzet* kelimesi “kıymet, kadr, itibâr” (Sami, 2018, s. 725) anlamlarında kullanılmıştır. Bu bağlamda *izzet* kavramı yüksek bir konumla bağdaştırılmış, bu konunun kaybı da *düş-* fiiliyle bir araya gelerek saygınlığın yitirilmesi anlamı kazanmıştır.

“İzzetten düş-”:

Varmasa pâdişâh ‘izzetinden düşer, sonra nedâmet ve peşîmânlık hâşıl olur (MB: S.8/16).

“Gitmezse padişah *izzet* ve şerefinden mahrum kalır, sonra da pişmanlık meydana gelir.”

43. Uyku hâline geçmek:

Gaflet uykusuna düş-, “bir hâlin içerisine girmek, o duruma kapılmak” anlamıyla kalıp bir ifade hâlini almıştır. “Gaflet uykusu” ise “bilinçsizlik” hâlini anlatmaktadır.

Aşağıdaki metinde gaflet uykusuna dalan varlığın çakal olduğu dolayısıyla hayvanın derin bir uyku uyuduğunu belirtmek için bu ifadenin *düş-* fiiliyle kullanıldığı görülmektedir.

“Gaflet uykusuna düş-”:

Bir gün nâ-gâh geldi, gördi kim çakal üzüm yemiş dahı gaflet uykusına düşmiş, yatur (MB: 2a/3).

“Bir gün ansızın geldi, gördü ki çakal üzüm yemiş ve gaflet uykusuna dalmış, yatıyor.”

44. Şüphelenmek:

Düş- fiiliyle kullanılan kalıp ifadelerden birisi de “gümana düş-” şeklindedir. *Gümân* “sanma, zan, işkil” ve “şüphe, şekk, rayb” (Sami, 2018, s. 913) anlamlarına gelmektedir. Hem *Behçetü'l Hadaşık* hem de *Kur'an Tercümesi'*nde geçen bu ifadedeki *düş-* fiili, temel anlamından uzaklaşıp bireyin zihinsel bir sürece yönelmesini anlatmakta ve “şüpheyeye kapılmak, şüphelenmek” anlamlarını ifade eden bir kullanım sergilemektedir.

“Gümâna düş-”:

Kaçan kim 'Îsâ peygâmbere köge çıkardılar, naşrânîler gümâna düşdiler, 'Îsâ Tanrı oğlu didiler (BH: 92b/16).

“Ne zaman ki İsa peygamberi gökyüzüne çıkardılar, Hristiyanlar şüphelendiler ve İsa Tanrı'nın oğlu dediler.”

Mü'minler zevâlini gözetdi-siz dahı gümâna düşdi-siz ve sizi aldadı 'ömür uzunluğu (KT: 582a/7).

“Müminlerin yok olmasını gözettiniz ve şüpheyeye düştünüz ve uzun ömür sizi yanıltıp aldattı.”

45. Vaki olmak, gerçekleşmek:

*Süheyl ü Nev-bahâr'*da kullanılan *düş-* fiillerinden birisi de bir olayın vaki olması, gerçekleşmesi anlamındadır. Kötü bir sözün kişinin ölmesine yani olumsuz bir sonuç doğurmasına neden olan *düş-* fiili, eserde bu bağlamda kullanılmıştır.

“Düş-”:

Şu yatlısı olur ki taş bitürür, Söz ağduğı düşer ki baş yitürür (SN: 299/3677).

“Suyun kötüsü taşı yok eder, Söz kötü olursa kişinin ölmesine neden olur.”

Düş- Fiilinden Türeyen İsim Görevindeki Sıfat-Fiiller

Türkçede sıfat-fiil ekleri fiildeki kök ve gövdelere gelerek ismi niteleyen geçici sıfatlar oluşturur fakat bazı durumlarda bu sıfat-fiil şekilleri kullanımdan ötürü kalıplaşarak tek başına bir varlığı ya da kavramı karşılayan kalıcı isimler hâline gelmektedir. Örneğin “döner, keser, kıran, yakacak” şeklindeki kelimeler ilk olarak sıfat-fiil iken zaman içinde isimleşmişlerdir. Bu tür örneklerde sıfat-fiil şeklindeki anlamı zamanla kaybolur ve yapı fiil özelliğinden uzaklaşıp isim olarak kullanılır (Salman, 1999, s. 189-190).

Bununla birlikte sıfat-fiiller her zaman kalıcı isim olarak dilde yer almaz. Bazı kullanımlarda niteledikleri isim düşürülür ve bağlam içinde isim görevinde kullanılırlar. *Düş-* fiili de aşağıdaki metinlerde bu tür kullanımlara örnek teşkil etmektedir. Başlangıçta fiziksel olan aşağı yönlü bir eylemi nitelerken, mecazi olarak olumsuz bir duruma geçiş, ahlaki değer kaybı gibi çeşitli alanlara da yayılmıştır. Bu tür kullanımlara eylemsel anlamının dışında -miş sıfat fiil eki alarak “düşmüşler” (garipler) gibi kişi adlandırmalarında da rastlanmaktadır. Bu sayede fiil anlam genişlemesine uğrayarak hem anlamsal hem de sözdizimsel açıdan çok anlamlılık kazanmaktadır. *Behçetül- Hadayık*, *Marzuban-nâme* ve *Süheyl ü Nev-bahâr*’da bunun örneklerine rastlanmaktadır.

1. Mecazi anlamlı kullanımlar:-

“Düşmüş”, “Düşen”:

Şerîklüden münezzeh durur, düşmüşlerün elin dutan mihribân durur (BH: 5a/9).

“Ortaklıktan münezzehdir, zor durumda kalmış kimselerin elini tutan merhametlidir.”

Tevakkü’ iderem kim ben düşmüşün elin dutup bu belâdan ve bu mihnet çengâlinde beni kurtarasın (MB: 10b/9).

“Umarım ki düşmüş olan benim elimi tutup bu beladan ve sıkıntı çengelinden kurtarırısın.”

Ulununu kiçinün sorardı hâlin, düşen kişilerin tutardı elin (SN: 296/3647).

“Büyük ve küçüğün halini sorardı, zor durumda kalmış kişilere yardım ederdi.”

2. Gerçek anlamlı kullanımlar:

“Düşenler”:

Tanrı adinsiz boğulmuş hayvânlar dağı tağdan düşenler dağı koçlar biri birin öldürse dağı yediği dağı harâmdur (KT: 106a/5).

“Tanrı adı olmadan boğulmuş hayvanlar, dağdan düşenler ve koçlar birbirini öldürse de yediği haramdır.”

Düş- Fiilinden Türeyen İsmi Niteleyen Sıfat-Fiiller

Bu başlıkta, *düş-* fiilinden türeyen ve ismi niteleyen sıfat-fiiller yer almaktadır. *Behçetül- Hadayık*’ta oğlan ismini niteleyen “karnına düşen”, varoluşsal ve başlangıç anlamında henüz doğmamış bir çocuğu yansıtmaktadır. *Kur’an Tercümesi*’nde ise yer ismini niteleyen “düşecek” sıfat-fiili yer almaktadır. Bu da cehennemde bir yeri niteleyen ve kişinin orada yer alacak olmasını anlatan olumsuz bir durumu ifade etmektedir.

1. Varoluşsal, başlangıç:

“Karnına düşen oğlan”:

Ana karnına düşen oğlan nicesi rüşd bulası durur (BH: 29a/24).

“Anne karnına düşen çocukların (doğmamış) hangisi olgunluğa erişir?”

2. Olumsuz bir durumun isabet etmesi:

“Düşecek yer”:

Tahkîk biz yaraqladuk cehennemî kâfirler için düşecek yer eyit yâ Muhammed (KT: 324b/4).

“Şüphesiz bir cehennemî kafirler için hazırladık, ya Muhammed düşecek yerlerini söyle!”

Tablo 1: *Düş-* Fiilinin Anlam Dağılımı

Kullanılan Anlamlar	Behçetü'l Hadayık	Kıssa-i Yûsuf	Kur'an Tercümesi	Marzubân-name	Süheyl ü Nevbahâr
Düşmek (Temel anlam)	+	+	+	+	+
Sıkıntılı hâle girmek	+	+	-	+	-
Tuzağa yakalanmak	-	-	-	+	-
Güç ve otoritenin intikal etmesi	-	-	-	+	-
Can vermek, şehit olmak	+	-	+	-	+
Seçenek arasında kalmak	-	-	-	+	-
Kötülüğe uğramak	-	-	+	-	-
Günah işlemek	-	-	+	-	-
Korku gelmesi	-	-	+	+	-
Tanrı tarafından cezanın gelmesi	-	-	+	-	-
Kur'a çıkması	-	-	-	+	-
Nimete ulaşmak	+	-	-	-	-
Boyun eğmek, Buyruğuna girmek	-	+	-	-	-
Varmak, Ulaşmak, Gelmek	+	+	-	+	-
Yönelmek	-	+	-	-	-
Düşünmeye başlamak, Kapılmak	+	+	-	+	-
Peşine düşmek	-	-	+	+	-
Akla gelmek, Hatırlamak	-	+	-	-	+
Yığılmak ve bayılmak	-	+	-	-	+
Etkisi azalmak	-	+	-	-	-
Barış gelmesi	-	+	-	-	-
Yüz sürmek	-	+	-	-	-
Etkisi altına girmek	-	+	-	-	-
Uğramak, Rastlamak	-	+	-	-	-
Diz çökmek, Eğilmek	+	-	-	-	-

Uygun olmak, Yakışmak	+	-	-	-	+
Erişmek, Ulaşmak	+	-	-	-	-
Aç gözlülüğün esiri olmak	+	-	-	-	-
Sevince kapılmak	+	-	-	-	-
Manevi yüceliğin yerleşmesi	+	-	-	-	-
Bedende hâl belirmesi	+	-	-	-	-
Gürültü çıkması	+	-	-	-	-
Kıtlık gelmesi	+	-	-	-	-
Kötü sözün hedefe yönelmesi	+	-	-	-	-
Sorumluluk almama	+	-	-	-	-
Bir aşamaya ulaşmak	+	-	-	-	-
Haber gelmesi, Duyulması	+	-	-	-	-
Uzlaşma olması	+	-	-	-	-
Hata yapma sonucunda maruz kalmak	+	-	-	-	-
Secde etmek	+	-	+	-	-
Manevi yönelme ve Saygı	+	-	-	-	-
İtibardan mahrum kalmak	-	-	-	+	-
Uyku hâline geçmek	-	-	-	+	-
Şüphelenmek	+	-	+	-	-
Vaki olmak, Gerçekleşmek	-	-	-	-	+
Toplam:	24	13	9	12	6

Toplam 5 eserde 64 tane *düş-* fiili örneği incelendiğinde, *Behçetü'l Hadayık*, 24 örnek ve %37,50 oranla kullanım açısından en yoğun eser olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, eserin anlatım tarzı ve metin içeriğinin *düş-* fiilinin fiziksel ve mecazi bakımından geniş bir anlam kategorisinde yer aldığını göstermektedir. Fiilin, *Kıssa-i Yusuf*'ta 13 örnek ve %20,31 oranla, *Marzuban-nâme'*de ise 12 örnek ve %18,75 oranla birbirine yakın kullanıldığını, *Kuran Tercümesi'*nde 9 örnek ve %14,06 oranla daha sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir. Bu durum metnin dini içerikli olduğunu ve fiilin mecaz ve günlük kullanım biçimlerinin sınırlı kaldığını göstererek fiilin kullanımını etkileyen bir faktör olduğunu düşündürmüştür. *Süheyl ü Nev-bahâr'da* ise 6 örnek ve %9,38 oranla anlamsal olarak en az kullanılan fiil olmuştur. Dolayısıyla bu dağılım *düş-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bağlama ve metin türüne göre değişen bir kullanımı olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Çalışmada Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait beş farklı eser üzerinden *düş-* fiilinin anlam çeşitliliği incelenmiş ve fiilin kullanım alanları semantik açıdan değerlendirilmiştir. Eserlerden hareketle incelenen örnekler *düş-* fiilinin yalnızca fiziksel bir hareketi temsil eden temel anlamıyla sınırlı olmadığını, zaman içerisinde soyut ve metaforik anlamlar kazanarak geniş bir kullanım alanı oluşturduğunu göstermektedir. Fiilin gerçek anlamı beş eserde de yer almakta ve bu durum fiilin temel semantiğini korumaya devam ettiğini yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra fiilin çok sayıda soyut ve bağlamsal anlamlar geliştirdiği de örnekler üzerinden tespit edilmiştir. Elde edilen veriler, *düş-* fiilinin yalnızca metaforik ve soyut ifadelerle değil, aynı zamanda bireyin kontrollü şekilde gerçekleştirdiği yönelme ve temas eylemi anlamıyla da anlamsal bir değer kazandığını göstermiştir. Bu durum, fiilin hem somut hem de soyut alanlar içinde anlam genişlemesine uğradığını ortaya koymaktadır. Nitekim anlamların bir kısmı fiziksel eyleme dayanan somut kullanımları temsil ederken, diğer kısmı ise zihinsel, duygusal ve toplumsal olayları ifade eden soyut anlamlardan meydana gelmektedir.

Çalışmada dikkat çeken diğer bir durum da *düş-* fiilinin yalnızca olumsuz olayları ifade eden bir yapı değil aynı zamanda olumlu durumları da karşılayan bir eylem olduğunu göstermektedir. Örneğin “makama düş-”, “ululuk düş-” gibi kullanımlarda olumlu bir duruma ulaşma söz konusu iken; “korku düş-”, “küfr düş-” şeklindeki örnekler de olumsuz durumları ifade eden kullanımlardır. Bu durum, fiilin semantik açıdan hem olumlu hem de olumsuz kavramlarla bir araya gelebilen esnek bir durum sergilediğini göstermektedir. Aynı zamanda bazı anlamların kalıplaşma yoluyla farklı anlamlara girdiği görülmektedir. Örneğin heybet kelimesi, tek başına olumlu bir anlam çağrıştırırken “heybet düş-” ifadesinde olumlu bir durumun ortadan kalkması ve zayıflaması anlamı vardır. Bu tür kullanımlar fiilin metin içindeki bağlamından hareketle anlam genişlemesi ve anlam kaymasına uğradığını göstermektedir. Benzer olarak bazı örneklerde birden fazla anlam gelişimi de görülmektedir. Örneğin, “yüz düşmek” ifadesi günümüz Türkçesinde genellikle olumsuz bir yüz ifadesini temsil ederken incelenen metinde “yüz sürmek” anlamında kullanılarak saygı gösteren bir hareketi ifade etmiştir. Dolayısıyla bu da anlamın olumlu yönde genişlediğini ortaya koymuştur.

Tablodaki dağılımdan da anlaşılacağı üzere *düş-* fiilinin anlam çeşitliliğinin eserler arasında eşit bir şekilde yer almadığı görülmektedir. *Süheyl ü Nev-bahâr* hacimli bir eser olmasına rağmen fiilin kullanımının sınırlı kaldığı görülürken, didaktik nitelikte olan *Behçetü'l Hadayık* ise hem somut hem de soyut şekillerinin geniş bir kullanım çeşitliliği sergilediği bir eser olarak görülmektedir. Bu durum, anlam çokluğunun oluşmasında, metin uzunluğundan ziyade metnin tür, amaç ve bağlamla ilişkili özelliklerinin daha belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir.

Bunun yanında *düş-* fiilinin bazı kullanımlarda birleşik fiil yapıları içinde işlevsel bir unsur olarak yer aldığı tespit edilmiştir. “Sevinü düş-”, “dile düş-” gibi kullanımlar fiilin yardımcı unsur olarak kullanıldığını ve bu çerçevede farklı anlam ilişkileri içinde yer aldığını gösterir. Bu tür kullanımlar da fiilin yalnızca tek başına hareket bildirmesini değil aynı zamanda farklı unsurlarla bir araya gelerek kalıp ifade içinde yeni anlamlar oluşturan bir görevini yansıtmaktadır.

Düş- fiilinin aynı zamanda isim görevindeki sıfat-fiil görevinde kullanımları ve ismi niteleyen işlevleri de incelenmiştir. İncelenen metinlerde sıfat-fiil ekleriyle türetilen

düş- fiilinin yalnızca geçici niteleyiciler şeklinde olmadığı, “*düşen*”, “*düşmüş*” gibi bağlamdan hareketle kalıcı ya da yarı kalıcı isimleşmelere uğradığı da görülmüştür.

Sonuç olarak yapılan çalışma, *düş-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesi döneminin semantik çeşitliliğini ortaya koyarak anlam çeşitliliğiyle ilgili yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlayacak niteliktedir. Bu tür çalışmalar, tarihi metinlerdeki söz varlığının daha iyi anlaşılmasına ve Türkçenin anlam gelişiminin dilbilimsel açıdan değerlendirilmesine imkân tanıyacak olması bakımından önem taşımaktadır.

Yapay Zekâ (YZ) Beyanı Artificial Intelligence (AI) Declaration

Bu çalışmada dil bilgisi düzeltme, yazım ve anlatım iyileştirme, özetleme veya metin düzenleme, literatür tarama gibi sınırlı ve destekleyici amaçlarla yapay zekâ araçlarından yararlanılmıştır. / In this study, artificial intelligence tools were utilized for limited and supportive purposes, such as grammatical correction, orthographic and stylistic improvement, summarization or text editing, and literature review.

Kaynakça

- Açıklamalı Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. (t.y.). Atasözleri ve Deyimler. <https://atasozlerivedeyimler.com.tr/> (Erişim tarihi: 21.02.2026).
- Ahanov, K. (2021). *Dil bilimin esasları*. (çev. Murat Ceritoğlu). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Engin Yayınevi.
- Atar, F. (2009). Sulh. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (37. Cilt, ss. 481-485) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Atar, F. (2010). Şehid. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (38. Cilt, ss. 428-431) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M.A. & Hamidullah, M. (2002). Köle. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (26. Cilt, ss. 237-246) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. (2014). *Dilbilim el kitabı temel kavramlar ve konular*. Akademik Kitaplar.
- Ayten, A., & Düzgüner, S. (2019). *Tasavvuf psikolojisine giriş*. Sufi Kitap.
- Boz, E. (2012). Türkçe özlüklerde çok anlamlı sözlük birimlerindeki art zamanlı anlam değişme olayları ve “çay” örneği. *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (Cilt 1, ss. 553-563). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E., & Türkölük A. H. N. (2022). The context of the situation as a reason for polysemy in Turkish, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 74, 129-148.
- Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-Hadâik Fî Mev'izati'l-Halâik*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-Bahâr*. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Cin, A. (2011). *Türk edebiyatının ilk Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesi Ali'nin Kıssa-yı Yûsufu*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-Thirteenth century Turkish*. Oxford University Press.
- Çağrıncı, M. (1996). Fitne. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (13. Cilt, ss. 156-159) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirci, K. (2014). *Türkoloji için dilbilim*. Anı Yayıncılık.

- Dilçin, C. (2023). *Yeni tarama sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fehd, T. (2002) Kur'a. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (26. Cilt, ss. 381-382) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günaydın, F. C. (2007). Nimet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (33. Cilt. ss. 129-130) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1996). Günah. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (14. Cilt, ss. 278-282) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü*. Engin Yayınevi.
- Kahraman, S. (2015). *Dilde çok anlamlılık ve belirsizlik*. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam (Anlam bilimi ve iletişim)*. Kesit Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Marzubân-nâme tercümesi Destûr-ı Şâhî*. (çev. Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. (t.y.). *Kubbealtı Lugatı*. <https://lugatim.com/s/> (Erişim tarihi: 17.02.2026)
- Kur'an ve Meali*. (t.y.). Kur'an ve meâli, Türkçe meâl ve tefsir. <https://www.kuranvemeali.com/araf-suresi/171-ayeti-meali> (Erişim tarihi: 15.02.2026)
- Küçük, M. (2022). *Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait satır arası ilk Kur'an tercümesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lyons, J. (1977). *Semantics- volume II*. Cambridge University Press.
- Mahmud, K. (2025). *Dîvânü Lugâtî't-Türk Türk dilinin ilk sözlüğü*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Naskali, Gürsoy, E., & Duranlı, M. (2019). *Altayca-Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nişanyan, S. (2026). *Nişanyan sözlük-çağdaş Türkçenin etimolojisi*. <https://www.nisanyansozluk.com/> (Erişim tarihi: 6.2.2026).
- Nunberg, G. (1979). *The non-uniqueness of semantic solutions: Polysemy*. *Linguistics and Philosophy*, 3(2), 143-184.
- Redhouse, J. W. (2016). *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Salman, R. (1999). Türkçede sıfat-fiil (Partisip) eklerinin kalıcı isim oluşturma işlevleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, (47), 88-223.
- Sami, Ş. (2018). *Kâmûs-ı Türkî*. (haz. R. Gündoğdu, N. Adıgüzel, E. F. Önal), İdeal Kültür Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr> a (Erişim tarihi: 11.03.2026).

- Uçar, A. (2009), *Türkçe Eylemlerde Çokanlamlılık: Uygunluk Kuramı Çerçevesinde Bir Çözümleme*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi.
- Uludağ, S. (2009). Sidretü'l-Müntehâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (37. Cilt, ss. 151-152) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1991). Azap. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (4. Cilt, ss. 302-309) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (2016). *Hak dini Kur'an dili*. Azim Dağıtım.